

Альтернативні джерела фінансового забезпечення інвестиційної діяльності сучасних підприємств

У статті досліджуються особливості фінансового забезпечення підприємств нефінансового сектору економіки ісламськими банками. Автор розкриває принципи діяльності ісламських банків та їх відмінності від традиційних банківських установ, визначає основні фінансові інструменти, що пропонують ісламські банки підприємствам у сучасних умовах; проблеми розвитку ісламського банкінгу у світі.

Ключові слова: підприємство, фінансове забезпечення, інвестиційна діяльність підприємства, ісламські банки, банківська справа.

В статье исследуются особенности финансового обеспечения предприятий нефинансового сектора экономики исламскими банками. Автор раскрывает принципы деятельности исламских банков и их отличия от традиционных банковских учреждений, определяет основные финансовые инструменты, которые предлагают исламские банки предприятиям в современных условиях; проблемы развития исламского банкинга в мире.

Ключевые слова: предприятие, финансовое обеспечение, инвестиционная деятельность предприятия, исламские банки, банковское дело.

The article analyses the Islamic banks' features in the financial support of non-financial enterprises' sector. The author defines the fundamental principles of Islamic banks and their differences from traditional banking institutions. It also are studies the basic financial instruments that Islamic banking offer enterprises in modern terms. The basic problems of Islamic banking in the world are considered.

Постановка проблеми. Проблема фінансового забезпечення інвестиційної діяльності завжди є актуальною для підприємств, які стратегічно орієнтовані на соціально-економічний розвиток. У відповідь на зростаючі потреби бізнесу щодо акумуляції інвестиційних ресурсів на фінансовому ринку з'являються нові фінансові послуги, що є альтернативою традиційним фінансовим інструментам формування інвестиційних ресурсів підприємств. Серед таких альтернативних джерел фінансового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств – ресурси ісламських банків – фінансових інститутів, що в сучасних умовах активно опановують світовий фінансовий ринок. У даному дослідженні зосередимося саме на специфіці діяльності ісламських банків щодо фінансового забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Розвиток ісламських банків розпочався лише в другій половині ХХ ст. у мусульманських країнах, значна частина яких

відмовлялася користуватися послугами традиційних банків через релігійні мотиви [1]. Як альтернативу існуючій традиційній (класичній) банківській системі було вирішено створити нову систему банківської діяльності, що базується на нормах шариату та яка отримала назву ісламської банківської системи. Банківські установи, що працюють згідно з нормами шариату незалежно від їх територіального розміщення та приналежності клієнтів до мусульман, є «ісламськими банками».

Нині експерти оцінюють обсяги діяльності ісламських фінансових установ близько \$1 трлн., причому до функціонування в ісламській банківській системі все частіше приєднуються не тільки безпосередньо ісламські банки, а й традиційні банківські інститути. Зокрема, такі провідні банки світу, як Deutsche Bank, IAG, ABN Amro, Citibank, Hong Kong & Shanghai Banking Corporation, Chase Manhattan, JP Morgan Chase, ABN AMRO, Societe Generale, JP Morgan Chase й інші, відкрили поряд зі своїм традиційним фінансовим бізнесом ісламські підрозділи (так звані ісламські вікна), що надають ісламські фінансові послуги [2]. З іншого боку, в сучасних умовах покупцями ісламських фінансових продуктів стають не тільки клієнти з мусульманських країн, а також великі західні підприємства (серед них IBM, General Motors, Daewoo [3]), які розглядають продукти ісламського банкінгу як потужне джерело інвестиційних ресурсів. Про зростання попиту на ісламські фінансові послуги свідчить і те, що навіть міністерство фінансів Великобританії планувало виходити на ринок ісламських облігацій (сукук), підготувавши техніко-економічне обґрунтування емісії державних облігацій згідно з нормами шариату [4, с. 76]. Ісламські банки почали свої перші кроки і на просторах СНД. Зокрема, в Азербайджані, Казахстані, Киргизстані, Узбекистані ісламські банки вже відкрито.

В Україні та Росії (хоча Росія вже має невдалий досвід відкриття ісламського банку) в науковій літературі проблеми та перспективи ісламських банків почали відносно активно досліджуватися з початком світової фінансової кризи 2007–2008 років. Вважаємо, що дослідження ісламської фінансової індустрії має важливе наукове та практичне значення для України, оскільки:

- створення ісламських банків (або ісламських вікон традиційних банків) в Україні може стати механізмом залучення фінансових ресурсів ісламських інвесторів у реалізацію інвестиційних та соціальних проектів українських підприємств;
- мінімальні втрати ісламських банків від впливу світової фінансової кризи 2008 року та їх успішний розвиток у склад-

ний для традиційних банківських систем час вказують на їх вищу фінансову стійкість до змін зовнішнього середовища. Так, якщо серед традиційних банків унаслідок кризи у світі більше 100 великих фінансових установ стали банкрутами, то ісламські банки вийшли з цієї кризи фактично без істотних втрат. Єдиною відомою фінансовою установою, що зазнала проблем та знаходилася на межі дефолту, була компанія Dubai World, але навіть їй у травні 2010 року вдалося успішно реструктурувати свої борги. Саме тому вивчення діяльності ісламських банків стає особливо актуальним з позицій оцінки перспектив використання їх позитивного досвіду для вдосконалення діяльності сучасних фінансових ринків та активізації інвестиційної діяльності підприємств;

– високі темпи зростання кількості та обсягів діяльності ісламських банків (за різними оцінками від 10 до 20% щорічно), зростання попиту на ісламські фінансові послуги характеризують поступове, однак впевнене підвищення ролі ісламської банківської справи на світовому фінансовому ринку;

– ісламські банки виступають прикладом побудови прибуткового бізнесу на принципах соціальної відповідальності, що у традиційній економічній системі поки що є бажаним, але на практиці недосяжним (лише незначна кількість традиційних підприємств реального сектору економіки та фінансових установ в усьому світі на практиці реально будують свій бізнес, розглядаючи корпоративну соціальну відповідальність як філософію бізнесу та основний чинник конкурентоспроможності). За твердженням фахівців, популярність ісламського банкінгу в Європі (насамперед у Великобританії – європейському центрі ісламського фінансування) насамперед зумовлена саме тим, що ісламські банки здійснюють соціально відповідальні інвестиції, забезпечують інвестиційним ресурсами як великі, так і середні й малі підприємства; їхні фінансові послуги спрямовані на підтримку інституту сім'ї [5]. З цих позицій досвід ісламських банків є неоціненним для підприємств та представників влади різних країн світу, в тому числі й нашої держави.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми розвитку ісламських фінансів активно досліджують вчені СНД (В. Адигезалов, С.А. Аманжолов, М. Булгарі, Г.Н. Вачнадзе, Е. Гільманов, І.Н. Єфременко, Д. Жуйков, Р. Ібрагімов, Г. Кунелекова, А.В. Лазаренко, Я. Машина, А. Потапов, Д.А. Салехов, П.В. Трунін, М.В. Каменських), представники західної фінансової науки (Hashmi M. Anaam, Mian Farooq Haq, Steve Smithson, Sarah S. Al-Rifaei та інші). Проте, незважаючи на потужний розвиток ісламських банків та значний інтерес до них зарубіжних вчених, ісламський банкінг як джерело інвестиційної діяльності сучасних підприємств залишається практично недослідженим вітчизняною економічною наукою.

Метою статті є розкриття особливостей діяльності ісламських банків щодо фінансового забезпечення підприємств нефінансового сектору економіки. Для досягнення мети ставляться такі завдання: розкрити основні принципи діяльності

ісламських банків та виявити їх відмінності від традиційних банківських установ; визначити основні фінансові інструменти, що пропонують ісламські банки підприємствам в сучасних умовах; окреслити основні проблеми розвитку ісламського банкінгу у світі. Викладені у статті результати дослідження доповнюють теоретичне підґрунтя для активізації інвестиційної діяльності підприємств в економіці України.

Виклад основного матеріалу (результати). Термін «ісламська банківська система» з'явився в середині 1980-х років, оскільки саме у 1970–1980-х роках ісламські фінансові інститути почали бурхливо розвиватися під натиском нафтової кризи 1973 року, що спричинила різке підвищення цін на нафту та відповідне зростання експортних доходів країн Близького Сходу [1]. Перший ісламський банк Mit Ghamp виник у 1963 році в Єгипті та почав проводити обмежений за сучасними поглядами перелік операцій: з акумуляції коштів фізичних осіб та їх інвестуванню (такі операції здійснювалися на умовах заборони отримання проценту від вкладання коштів банком та без сплати грошового відсотка за депозитами, але з участю вкладника у прибутках та збитках банку, участю банку в прибутках та збитках профінансованих проєктів). На жаль, під впливом боротьби з ісламськими радикалами Mit Ghamp у 1967 році було закрито.

Діяльність сучасних ісламських банків базується на шариаті – сукупності правил та законів, що стосуються економічних, соціальних, політичних та культурних аспектів ісламського суспільства. Виходячи з сучасного уявлення про ісламський банк як універсальну установу, що здатна обслуговувати фізичних та юридичних осіб, першим визнаним фахівцями комерційним ісламським банком вважають Nasser Social Bank, заснований у 1971 році в Єгипті [1]. У 1975 році організація «Ісламська конференція» оголосила про створення Ісламського банку розвитку, діяльність якого дала поштовх до відкриття національних ісламських банків в арабських країнах: в ОАЕ (Dubai Islamic Bank, 1975), Єгипті (Faisal Islamic Bank, 1977), Судані (Faisal Islamic Bank, 1977), Бахреїні (Bahrain Islamic Bank, 1979) [2]. На сьогодні у світі зареєстровано більше 300 ісламських банків.

Ісламські банки як інститути фінансового забезпечення підприємств нефінансового сектору за механізмом діяльності істотно відрізняються від традиційних банків. Відповідно до шариату співпраця підприємств з банками відбувається на умовах обов'язкового виконання таких основних принципів [1]:

1. *Заборона на існування позикового проценту (ріба).* В ісламських фінансах категорично забороняється отримувати та сплачувати процент за користування грошима або при здійсненні торгової угоди. Ріба трактується як будь-який невинуватий приріст капіталу при позиції або при здійсненні торгової угоди. Таким чином, в ісламській банківській справі під заборону потрапляє будь-яке нарахування та сплата коштів за процентною ставкою, що не залежить від успішності інвестицій, а визначається строками та величиною займу. Тому ісламські банки (як і їхні клієнти та підпри-

емства–партнери по бізнесу) не мають права здійснювати класичні кредитні та депозитні операції, в яких платою за користування капіталом слугує процент. На депозити юридичних і фізичних осіб також не нараховуються відсотки.

Ріба у шаріаті має декілька пояснень. Найважливіше полягає у тому, що заборона процента має за мету дотримання соціальної відповідальності у суспільстві, досягнення рівності його членів та захист права власності. виправданого в ісламі може бути лише та підприємницька діяльність, яка приводить до створення доданої вартості – нового продукту та має на меті збільшити добробут суспільства. Саме тому банкіри–кредитори та підприємства–позичальники мають на партнерських засадах спільно здійснювали проекти та розподіляти між собою отримані прибутки або збитки, щоб кожен учасник проекту претендував на винагороду відповідно до свого реального вкладу у створення нового продукту. Крім того, ісламський банк має право брати участь у торгівлі та отримувати прибуток за рахунок націнки між собівартістю товарів та ціною їх реалізації.

Отже, для того, щоб одержати дохід від кредитування, фінансовий інститут або має бути пайовим учасником проекту підприємства, повністю розділяючи ризики й премії підприємства, або може брати участь у торгівлі й встановлювати націнку між собівартістю придбання товару й ціною продажу, по якій товар реалізується.

2. Розподіл ризику між банками та їх клієнтами. Вкладаючи кошти в ісламські банки, вкладники стають інвесторами – через банк спрямовують свої кошти в певні інвестиційні проекти. Залежно від результату здійснених інвестиційних проектів банк у визначених угодами пропорціях отримує від них певний прибуток та передає його частину вкладникам. Якщо ж проекти закінчуються збитково, і банк і його вкладники несуть збитки, причому вкладники банку можуть не лише не отримати доходи за своїми вкладками, а й втратити їх частково або повністю. Таким чином і банк, і його вкладник стають інвесторами, приймаючи на себе частину ризику проекту, а їхній дохід знаходиться у безпосередній залежності від результатів інвестиційного проекту підприємства, що фінансується банком.

3. Гроші як «потенційний» капітал. Гроші є «потенційним» капіталом, перетворюючись у реальний капітал тільки за умови їх інвестування у виробничу діяльність підприємств.

4. Заборона спекулятивної поведінки. В ісламській фінансовій системі заборонена спекулятивна діяльність («гарар») – діяльність зі свідомим прийняттям ризику: діяльність з невинуватою високою невизначеністю, наприклад азартні ігри («мейсір»); використання похідних фінансових інструментів.

5. Жорстка дисципліна виконання договорів. Іслам визначає виконання договірних зобов'язань як особливо важливий обов'язок учасників будь–якої угоди.

6. Заборона деяких видів діяльності. Всім ісламським банкам (а також традиційним банкам при наданні ісламських фінансових послуг) забороняється інвестування або ве-

дення діяльності: щодо виробництва або збуту алкогольної продукції, свинини для споживання людьми, вогнепальної зброї; щодо деяких елементів розваги (насамперед, порнографії). Відповідно банки відмовляються від будь–якої співпраці з підприємствами, що працюють у згаданих сферах.

7. Закят. Являє собою обов'язковий податок на багатство. В мусульманських країнах цей податок сплачують багаті мусульмани, що володіють певним визначеним мінімумом майна. Безпосереднім платником закятю є також банк. Закят сприяє рівномірному розподілу доходів у суспільстві та спрямовується на підтримку бідних верств населення, фінансування проектів суспільного значення і т.і.

Слід звернути увагу на те, що принципи функціонування ісламських банків не суперечать принципам ринкової економіки, а метою діяльності ісламських банків на фінансовому ринку, як і для звичайних банків, є дотримання прибутку. Банки виконують в ісламській фінансовій системі ті ж самі функції, що й традиційні банки: 1) платіжну функцію – забезпечують організацію та функціонування національної та міжнародної платіжних систем; 2) посередницьку функцію (трансформаційну) – здійснюють перерозподіл тимчасово вільних фінансових ресурсів від тих, хто тимчасово має їх надлишок, та до тих, що відчувають в них потребу.

Однак, якщо реалізація платіжної функції у ісламських та традиційних банках не має істотних відмінностей, то реалізація трансформаційної функції у традиційній та ісламській банківській справі має фундаментальні розбіжності. Зазначене зумовлене тим, що в ісламі тільки те багатство є праведним, джерелом якого є власна праця та підприємницькі зусилля його власника, а також спадок чи дар. Якщо для активних операцій традиційних банків (та їх вкладників) винагородою слугує процент – як певна величина, що не залежить від результатів мікропідприємства, в яке спрямовуються позика, то ісламським банкам отримання процента забороняється і їхній дохід формується за рахунок прямої участі банків у проекті, що фінансується, а тому банк зобов'язаний розподіляти з підприємством–партнером як прибутки, так і ризики. Основні відмінності ісламських та традиційних банків представлені у табл. 1.

Конкретні напрями співпраці підприємств та ісламських банків набувають форми певних ісламських фінансових послуг. Перелік найбільш популярних у практиці ісламських банків фінансових послуг та їх сутність наведено у табл. 2.

Перспективно оцінюючи майбутнє ісламських банків як потужного каталізатора інвестиційних процесів у світовій економічній системі, все ж необхідно об'єктивно оцінювати їх сучасний стан. Ісламські банки останнє десятиріччя активно розвиваються, однак за обсягами своєї діяльності ще не зайняли вагомого місця у країнах, де історично функціонує традиційна банківська система. Зокрема, сукупні активи фінансових установ, що працюють за законами шаріату, у 2005 році не перевищували 0,5% світових фінансових потоків [9] (за іншими оцінками – близько 1% [10]). За дани-

Таблиця 1. Основні відмінності ісламських та традиційних банків

Критерій порівняння	Ісламський банк	Традиційний банк
Мета діяльності – отримання прибутку	Так	Так
Відсоткова ставка за депозитами та кредитами	Ні	Так
Гарантованість повернення банком депозиту	Так або ні залежно від виду депозиту	Так
Гарантованість виплат банком доходів по депозиту	Ні	Так
Механізм визначення доходу вкладників банку	Дохід не є фіксованим та гарантованим, залежить від прибутковості роботи банку, результатів здійснених ним інвестицій	Дохід є фіксованим та гарантованим, не залежить від фінансових результатів роботи банку та результатів здійснених ним інвестицій
Участь вкладника у прибутках/збитках банку	Так	Ні
Система гарантування вкладів	Ні (за деякими поодинокими випадками).	Так (у більшості країн світу)
Можливості надавати ісламські фінансові послуги	Так	Так, але з певними обмеженнями (у формі «ісламських вікон», якщо дозволяє законодавство країни)
Можливості надавати традиційні фінансові послуги	Ні	Так
Соціальна відповідальність – філософія банківського бізнесу	Так (обов'язково).	Так або ні (за бажанням банку)
Основні органи регулювання діяльності банку	Традиційні органи влади, міжнародні регулюючі інститути, шариатська наглядова рада	Традиційні органи влади, міжнародні регулюючі інститути
Чіткість та однозначність системи правових норм, що регулюють банківську діяльність	Наявність розбіжностей у тлумаченні шариату, що істотно ускладнює діяльність банків	Порівняно чітка та однозначна система
Наявність застави при фінансуванні підприємств	Ні	Так
Складність системи управління ризиками	Так (через перенесення частини ризику банку на вкладників, відсутність застави, високий моральний ризик поведінки підприємця)	Ні (порівняно з ісламськими банками)
Наявність міжнародних стандартів звітності, бухгалтерського обліку, регулювання банківської діяльності	Ні	
(найбільш відомі – стандарти AAOIFI, проте до них приєдналися не всі банки)	Так	
Орієнтація банку на ефективність проекту, що фінансується, а не на кредитоспроможність підприємства	Так	Ні
Участь банку у результатах діяльності підприємства (фінансованих проектів)	Так	Надзвичайно рідко, (переважно в проектному фінансуванні)
Стабільність функціонування банку	Висока	Низька

* Складено за даними [10].

ми Ісламського банку розвитку наприкінці 1990-х років третина ісламських банків мала активи не більше \$50 млн. [1] (для порівняння: середній розмір активів банку в США у 2004 році становив \$1 103 млн. [11]). Більше того, за своїми розмірами ісламські банки (акумулювавши третину сукупних активів арабських банків) не є лідерами навіть серед арабських країн – у 2001 році до 100 найбільших арабських банків входило тільки десять ісламських банків [1].

Незважаючи на значний потенціал ісламських банків у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності сучасних підприємств, визначимо основні проблеми розвитку ісламського банкінгу.

• Проблеми на рівні суспільства, міжнародному рівні:

1. *Суспільна думка щодо ісламських банків.* З одного боку, останнє десятиріччя внаслідок активного зростання ісламської фінансової індустрії, серед спеціалістів склалася позитивна думка щодо інвестиційної привабливості ісламських фінансових продуктів, високої стабільності та соціальної відповідальності ісламських банків, високої ймовірності перетворення їх у майбутньому у потужну могутню фінансову силу [2; 10]. Про зростаючу популярність ісламських фінансових послуг, зокрема, свідчить такий факт: тільки за перший день відкриття першого ісламського банку в Кувейті на його рахунки було внесено \$140 млн. [3].

Таблиця 2. Види найбільш популярних ісламських фінансових послуг

1. Пасивні операції	2. Позабалансові операції	3. Активні операції
1.1. Фонди акціонерів	2.1. Документарні операції	3.1. Інструменти участі у партнерстві
формування статутного фонду банку		
1.2. Депозитні продукти		
<ul style="list-style-type: none"> • поточні рахунки – не приносять доходу вкладникам, однак гарантовано може отримати суму вкладу: «вадія» – відповідальне зберігання цінностей вкладника; «кард хасан» – поточний рахунок, що організований у формі короткострокової безпроцентної позики. • ощадні рахунки – дають вкладнику право на отримання доходу (участь у прибутках банку) та повернення вкладу на вимогу клієнта: «вадія/ кард хасан», «мудароба» • інвестиційні рахунки: – формуються за принципом партнерства банку та вкладника – участі вкладника у розподілі збитків/прибутків банку: «мудароба» 	«вакала» – ісламський варіант акредиту, коли банку-агенту надається право представляти інтереси клієнта.	<p>«Мушарака» – спільний проект банку та підприємця, які спільно фінансують проект, а результати проекту (прибутки/збитки) за визначеною договором пропорцією розподіляється між банком та підприємцем.</p> <p>«Мудароба» – спільний проект банку та підприємця, в якому банк надає капітал, а підприємець здійснює реалізацію проекту. Прибутки проекту за визначеною договором пропорцією розподіляється між банком та підприємцем, а збитки несе тільки власник капіталу – банк.</p> <p>«Сукук» – ісламські облігації (найчастіше здійснюються як «мудароба»)</p>
	2.2. Розрахунково-касові операції	3.2. Інструменти, що базуються на участі в угодах
		<p>«Мурабаха» – торгове фінансування. Банк купує на замовлення клієнта товар, потім перепродає його клієнту з націнкою. Після отримання товару клієнт сплачує його вартість банку протягом визначеного періоду.</p> <p>«Іджара» – лізинг.</p> <p>«Салам» – продаж товарів з відстрочкою платежу. Ця угода не передбачає пункту про зворотній продаж товарів. Банк та клієнт можуть заключити окрему угоду про зворотній продаж товарів.</p> <p>«Істіна» – форвардний контракт – угода-підряд на створення товарів з наступною передачею їх замовнику за наперед визначеною ціною.</p> <p>«Істіджар» – договір поставки товару (постачальник з певною періодичністю здійснює поставку товару декількома поставками)</p>

Джерело: складено автором.

Водночас після широкомасштабних терористичних актів, що охопили світ останні роки, деякі країни (наприклад, США) та члени суспільства припускають можливості використання ісламських банків для фінансування тероризму, а іноді й ототожнюють ісламську банківську індустрію з негативною діяльністю щодо незаконного фінансового обслуговування терористичних організацій, відмивання брудних коштів під прикриттям цілком законного соціально відповідального банківського бізнесу. Незважаючи на безпідставність більшості звинувачень, вони істотно заважають розвитку ісламських банків та, на нашу думку, мають долатися насамперед самими банками та мусульманським суспільством, зокрема: через розширення поінформованості суспільства про діяльність ісламських банків, уніфікацію на міжнародному рівні стандартів ісламського банківського бізнесу, що зробить діяльність ісламських банків більш прозорою та зрозумілою для суспільства.

2. Відсутність єдиних стандартів діяльності та регулювання ісламських банків. Нині вже створені та функціонують міжнародні організації, що покликані сприяти розвитку ісламських фінансів, у тому числі працювати над розробкою та впровадження єдиних стандартів діяльності: Ісламський банк розвитку, Організація з бухгалтерського обліку та аудиту для ісламських фінансових інститутів (AAOIFI), Рада з ісламських

фінансових послуг (IFSB), Рада ісламських банків та фінансових інститутів (CIBAFI) та ряд інших. Проте відсутні єдині стандарти діяльності та регулювання ісламських банків, до яких би приєдналися більшість ісламських банків. Іншою проблемою регулювання ісламських фінансів є сама мусульманська духовна традиція – вона нараховує п'ять шкіл думки, кожна з яких має власну інтерпретацію характеру (природи) фінансових продуктів, сумісних із шаріатом. А тому на практиці представники різних шкіл не можуть прийти згоди щодо трактування шаріату, що уповільнює подальшу стандартизацію та розвиток ісламських фінансових продуктів.

• Проблеми на рівні окремих країн:

1. Відсутність у національному законодавстві норм права, що ураховують принципи шаріату та специфіку ісламських фінансових продуктів. Повноцінні законодавчі акти, що створені з урахуванням специфіки ісламського банкінгу, існують тільки в деяких країнах, наприклад у Бахреїні та Малайзії.

2. Недостатній розвиток ринку міжбанківських кредитів. Традиційні міжбанківські кредити в ісламських банківських системах заборонені, а тому порівняно з традиційними банками ісламським банкам у випадку проблем з ліквідністю (надлишок або дефіцит коштів) практично недоступними є швидкі та дієві в управлінні ліквідністю механізми міжбанківського ринку.

3. Відсутність систем страхування вкладів ісламських банків. Страхування вкладів є важливим кроком на шляху створення довіри до банків, однак в ісламському банкінгу цей інструмент все ще не задіяний. Традиційні системи страхування вкладів, що існують у більшості країн світу, цю проблему не вирішують, оскільки організації, що здійснюють страхування, вкладають акумульовані страхові внески в різні активи, серед яких і ті, що приносять процент. А отже, є потреба у створенні ефективних ісламських інститутів, що страхуватимуть депозити ісламських банків (така система створена у Туреччині, передбачалося її створення у Малайзії).

- Проблеми на рівні ісламських банківських установ:

1. *Вузкий асортимент ісламських фінансових послуг порівняно з традиційними банками.* Навіть представники ісламських банків визнають, що традиційні банки мають ширшу лінійку продуктів для клієнтів, інструментів управління ліквідністю, а також активніше впроваджують інновації, ніж ісламські банки [12].

2. *Невеликі обсяги діяльності та низька забезпеченість власним капіталом для подальшого активного нарощування банківських активів.* Щоб у перспективі успішно конкурувати з традиційними банками, значна частина яких є глобальними гігантами, ісламські банки вже зараз мають проваджувати стратегію розширення обсягів своєї діяльності за рахунок опанування нових видів фінансових продуктів, адекватного нарощення власного капіталу.

3. *Низька територіальна диверсифікація ісламських банків.* Ісламські банки успішно розвиваються в мусульманських країнах, поступово охоплюючи своїми продуктами мусульманське населення країн, в яких склалася традиційна банківська система. У майбутньому ніша обслуговування мусульман буде заповнюватися і стане проблемою пошуку нових перспективних ринків для ісламських банків. Ситуація погіршується тим, що традиційні банки почали справляти ісламським банкам серйозну конкуренцію у наданні ісламських фінансових послуг. Так, наприклад, навіть в арабських країнах з'являються ісламські послуги, пропонувані європейськими традиційними банками.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження фінансових послуг ісламських банків як альтернативного джерела фінансового забезпечення інвестиційної діяльності сучасних підприємств доходимо висновків:

- в сучасних умовах ісламські банки активно опановують світовий фінансовий ринок, причому до функціонування в ісламській банківській системі приєднуються й традиційні банки. З іншого боку, покупцями ісламських фінансових продуктів стають не тільки мусульмани, а й великі традиційні підприємства. Отже, склалися об'єктивні підстави вважати продукти ісламського банкінгу потенційно потужним джерелом інвестиційних ресурсів сучасних підприємств;

- відповідно до шариату основними обов'язковими принципами діяльності ісламських банків та їх співпраці з підпри-

ємствами виступають: заборона на існування позикового процента, розподіл ризику між банками та їх клієнтами, гроші як «потенційний» капітал, заборона спекулятивної поведінки, жорстка дисципліна виконання договорів, заборона деяких видів діяльності, закят. Зазначені принципи зумовлюють наявність істотних відмінностей механізму співпраці ісламських банків та підприємств порівняно з традиційними банками: отримання проценту забороняється і дохід формується за рахунок прямої участі ісламських банків у інвестиційних проектах підприємств, що фінансується. Отже, банк зобов'язаний розподіляти з підприємством-партнером як прибутки, так і ризики;

- основними проблемами ісламського банкінгу, що обмежують реалізацію потенціалу ісламських банків у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності сучасних підприємств, є: суперечливість суспільної думки щодо ісламських банків; відсутність єдиних стандартів діяльності та регулювання ісламських банків; відсутність належного національного законодавства з урахуванням принципів шариату та специфіки ісламських фінансових продуктів; недостатній розвиток ісламського ринку міжбанківських кредитів; відсутність систем страхування вкладів ісламських банків; порівняно вузький асортимент фінансових послуг, невеликі обсяги діяльності, низька забезпеченість власним капіталом; недостатня територіальна диверсифікація ісламських банків. Подолання зазначених проблем підвищуватиме конкурентні позиції ісламських банків на світовому ринку та їхню роль у фінансовому забезпеченні інвестиційної діяльності сучасних підприємств.

Література

1. Трунин П.В. Исламская финансовая система: современное состояние и перспективы развития [Електронний ресурс] // Институт экономики переходного периода / Трунин П.В., Каменских М.В., Муфтахетдинова М. – Москва, 2008. – Режим доступу: <http://www.iet.ru/islam-banking.pdf>. – Назва з екрану.
2. Машина Я. Исламский банкинг – потенциальный конкурент в мировой банковской системе / Я. Машина // Банкаўскі веснік // Национальный банк республики Беларусь. – 2008. – №25(426). – С. 58–62.
3. Потапов А. Секреты исламского банкинга / А. Потапов // Валютный спекулянт. – 2003, август. – С. 26–29.
4. Вачнадзе Г.Н. Деловые ОАЭ. Т. IV–V. Спецвыпуск. Исламский кредит. Промышленность. Недвижимость // Экономика и связи с Россией в 2000_08 гг. Справочники ПОЛПРЕД. – Москва, 2008. – 216 с.
5. Адыгезалов В. Есть ли перспективы у исламского банкинга в России? / В. Адыгезалов // Газета «АЗЕРПОС». – 2009. – №6. – С. 7.
6. Гильманов Э. Исламский банкинг: операционная деятельность банка / Э. Гильманов / [Електронний ресурс] // Инициативная группа РЦИЭФ // Российский центр исламской экономики и фи-

нансов. – Казань, декабрь, 2008. – Режим доступа: http://www.Islamic_banking_Operating_activities.pdf

7. Mian Farooq Haq, Steve Smithson. The Role of IS in Islamic Banking: A Cultural Perspective [Електронний ресурс] // <http://www.csrc.lse.ac.uk/asp/aspecis/20030058.pdf>. – Назва з екрану.

8. Sarah S. Al-Rifaei. Islamic Banking. Myths and Facts // Arab Insight. World Security Institute. – Режим доступу: <http://www.arabinsight.org/aiarticles/190.pdf>. – Назва з екрану.

9. Шегенов Е. Исламский банкинг / Е. Шегенов // Бизнес.kz. Республиканская газета для активного бизнеса. – 2010. – №4. – С. 10–11.

10. Баринаова Я.В. Влияние исламских банков на развитие внешнеэкономических связей арабийских монархий / Я.В. Баринаова // Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04. – Мировая экономика. – Санкт-Петербург, 2006. – 17 с.

11. FDIC Statistics on Banking. A Statistical Profile of the United States Banking Industry // The Federal Deposit Insurance Corporation Division of Insurance and Research, March 2005. – Р. В-44 – Режим доступу: <http://www.fdic.gov>. – Назва з екрану.

12. Жуйков Д. Исламские банки на подъеме / Д. Жуйков // Газета «Знание – власть!». – 2008. – №41. – С. 1.

Н.М. БАЙДАЛА,
аспірант, Національний університет «Львівська політехніка»

Експортний потенціал інноваційно активних підприємств: теоретико-методологічний підхід

У статті проаналізовано методологічні підходи щодо трактування поняття експортного потенціалу, на підставі чого запропоновано найважливішим методологічним положенням управління експортною діяльністю підприємства вважати використання системного підходу, та визначено сутність експортного потенціалу інноваційно активних підприємств.

Ключові слова: потенціал, підприємство, розвиток, експортний потенціал, інновації, інноваційно активні підприємства.

В статье проанализированы методологические подходы к определению понятия экспортного потенциала, на основе чего предложено важнейшей методологической предпосылкой управления экспортной деятельностью предприятия считать использование системного подхода, и определена суть экспортного потенциала инновационно активных предприятий.

Ключевые слова: потенциал, предприятие, развитие, экспортный потенциал, инновации, инновационно активные предприятия.

In the article the methodological approaches to export potential conception are analyzed. On this base the system approach is proposed as the most important methodological ground of management of enterprise's export activity. The essence of export potential of innovative enterprises is determined.

Keywords: potential, enterprise, development, export potential, innovations, innovative enterprises.

Постановка проблеми. Сучасні стратегічні і тактичні завдання України, а саме намагання інтегруватися до європейського співтовариства, роблять економічне зростання за

рахунок наукових добутоків та їх технологічного застосування однією з найактуальніших проблем. Проте інноваційні процеси стримуються цілою низкою організаційних, фінансових та правових чинників, а сама українська економіка продовжує базуватися на сировинному та низькотехнологічному устрої.

Зовнішнім чинником, який примушує до формування інноваційно-технологічної моделі конкурентоспроможності української економіки, є загострення міжнародної конкуренції. Зростаючий імпорتنний потік товарів в Україну до певного часу в основному «урівноважувався» експортом металургійної продукції та продукції базової хімії. Однак така модель збалансування експорту й імпорту сьогодні вже «не працює». Більше того, вона стає небезпечною у довгостроковому часі для економіки країни внаслідок як великої енергоємності металургійної та хімічної галузей, так і великого рівня зношеності обладнання у цих галузях. Звідси перехід до інвестиційно-інноваційної моделі конкурентоспроможності стає імперативом ефективного входження української економіки у світовий економічний простір та подолання сировинної й низькотехнологічної спеціалізації країни у міжнародному поділі праці.

Отже, необхідно невідкладно формувати в Україні сприятливі економічні, організаційні, правові та інші умови для розвитку й ефективного використання її експортного потенціалу, а також створювати механізми державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, маркетингової, дипломатичної та інших видів допомоги вітчизняним експортерам.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичним і практичним аспектам формування і розвитку експортного потенціалу підприємств присвячені роботи таких вчених, як Т. Мельник, Т. Скорнякова, Л. Піддубна, Ю. Мако-